

Міністерство освіти і науки України
Наукове товариство імені Шевченка
Львівський торговельно-економічний університет
Львівський національний університет ім. І. Франка
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Галицьке козацтво ім. Петра Сагайдачного
ВГО "Українське реєстрове козацтво"

Державний історико-архітектурний заповідник "Хотинська фортеця"

МАТЕРІАЛИ
Четвертої Міжнародної наукової конференції

"ВИТОКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦЬКОГО РУХУ НА ЕТНІЧНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ"

*(до 400-річчя Хотинської
битви 1621 року)*

Львів, 22 жовтня 2021 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. ФРАНКА
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКЕ КОЗАЦТВО ІМ. ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
ВГО "УКРАЇНСЬКЕ РЕЄСТРОВЕ КОЗАЦТВО"
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК
"ХОТИНСЬКА ФОРТЕЦЯ"

МАТЕРІАЛИ

Четвертої Міжнародної наукової конференції

ВИТОКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦЬКОГО РУХУ НА ЕТНІЧНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ

(до 400-річчя Хотинської битви 1621 року)

Львів, 22 жовтня 2021 року

**Львів
2021**

Позняков Д. В.,
завідувач музейно-освітнім відділом
ДІАЗ «Хотинська фортеця», м. Хотин

ПРО ЩО РОЗПОВІДАЄ ІКОНОГРАФІЯ ХОТИНСЬКОЇ БИТВИ 1621 Р. XVII СТОЛІТТЯ

Хотинська битва 1621 року стала грандіозним військовим конфліктом першої половини XVII століття, в якому взяло загалом участь сотні тисяч вояків Речі Посполитої, українського козацтва та Османської імперії.

Джерельна база дослідження історії Хотинської битви є майже невичерпною. Шляхта у таборі під Хотином охоче вела діаріуші, писала листи тощо. По війні залишились десятки наративних джерел: щоденники, хроніки, реляції, листи тощо. Джерельна база цієї визначної історичної події поступово поповнюється. З останніх напрацювань варто виділити монографії вітчизняних істориків Петра Саса¹, Віктора Брехуненка². Тут необхідно виокремити також науковий доробок чернівецького історика Тараса Ковальця, якому вдалося віднайти та опублікувати одну з версій щоденника Прокопа Збігнєвського³, нове джерело – щоденник Миколая Мархоцького⁴ (записаний зі слів його племінників, учасників битви) та поетичний твір «Дума Хотинська»⁵.

Проте з іконографічними джерелами, які б слугували додатковим інструментом верифікації описуваних подій, у дослідників виникає справжня проблема. Сьогодні чи не єдиним відомим графічним зображенням битви 1621 року є гравюра «**Bellvm inter Polonvm et Tvrcam Anno domini MDCXXI**» /«Війна Польщі проти Туреччини 1621 р.»⁶ (рис. 1). За підписом внизу зображення можна ідентифікувати автора, дату створення, замовника. Гравюра створювалась у період між 1623-1624 рр, Джакомо Лауро (1583-1645), у часи понтифікату Римського Папи Урбана VIII. Видання гравюри відбулося у 1625 р., в друкарні Лодовіко Грігнані⁷.

На нашу думку, гравюра створювалась на замовлення Папи до/або після візиту королеви Владислава Вази, який після Хотинської битви у 1624 р. здійснив подорож до Європи (травень 1624 - травень 1625). На той момент ця подія була на вустах всієї Європи. З польської сторони битва подавалась як відбиття християнами ісламської навали, що загрожувала Європі і сприймалась беззаперечною перемогою над військами Османської імперії. 25 січня 1625 р. у базиліці Святого Петра Римський Папа особисто підперезав

¹ Сас П. М. Хотинська війна 1621 року: Монографія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 520 с.

² В. Брехуненко. «Дивна то і неказанна мужність...». Козаки у Хотинській війні 1621 р.: науково-популярне видання. – К.: Темпора, 2013. 120 с.: іл.

³ Ковалець Т. Джерело без купюр: маловідома версія діаріуша Хотинської війни 1621 р. Прокопа Збігнєвського // Хотинщина в період польсько-турецьких війн XVII століття (до 395-річчя Хотинської війни 1621 р.): Матер. наук.-практ. конф. (м. Хотин, 12 жовтня 2016 р.). – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2016. – С. 4-19.

⁴ Ковалець Т. Діаріуш Миколая Мархоцького – маловідоме джерело з історії Хотинської битви 1621 р. // Питання історії України: зб. наук. ст. – Чернівці, 2016. – Т. 18. – С. 177-182.

⁵ Ковалець Т. «Дума Хотинська» – малознане джерело до історії великої битви 1621 р. // Хотинщина у східноєвропейській історії (до 340 річчя Хотинської битви 1621 р.) : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хотин, 8 листопада 2013 р.). – Хотин, 2013. – С. 82-91.

⁶ У надзвичайно гарній якості гравюру можна знайти та завантажити на сайті польської електронної бібліотеки «Polona» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://polona.pl/item/bellvm-inter-polonvm-et-tvrcam-anno-domini-mdcxxi,OTA4NDI3NjM/0/#info:metadata>.

⁷ На офіційній сторінці бібліотеки Ватикану можна віднайти бібліографічний опис гравюри. *Bellum inter Polonum et Tvrcam anno Domini MDCXXI. Romae, Iacobus Laurus sculp* [Електронний ресурс]: Режим доступу <https://opac.vatlib.it/stp/detail/10424231>.

Владислава мечем та поклав на його голову капелюха. Таку честь могли отримати лише володарі, що відзначились у справі оборони віри.⁸ Сьогодні гравюра зберігається в Архіві Ватикану.

Рис. 1. Гравюра «Bellvm inter Polonvm et Tvrcam Anno domini MDCXXI» /«Війна Польщі проти Туреччини 1621 р.

Автор гравюри Джакомо Лауро при її створенні тяжів до схематизму, але, разом з тим, намагався передати найбільш вагомі деталі самої битви. Під час реалізації праці Лауро явно користувався свідченнями очевидців, шляхти, яка брала участь у боях під Хотином і знаходилася (можливо) разом з королевичем у Римі. Та й сам королевич на власні очі бачив поле бою, оскільки був присутній у таборі протягом усієї кампанії.

Для Лауро основний об'єкт на зображенні – це козацько-польсько-литовський табір та османська атака, що ведеться на нього. Все решта – це вторинне. Все, що поза ним, – це сцени з буденного життя учасників битви по обидві сторони.

Гравюра відтворює поле бою, позиції захисників табору польсько-литовських військ, розташування укріплень українських козаків. Майже усі сцени, що відображені на гравюрі, повністю збігаються з відомостями писемних джерел. Науковці ДІАЗ «Хотинська фортеця», залучивши сучасний інструментарій аерозйомки, натурні обміри місцевості, описи поля бою з наративних джерел, порівняли ландшафт, що зображений Джакомо Лауро, та встановили,

⁸ Henryk Wisner. Rzeczpospolita Wazów., Czasy Zygmunta III i Władysława IV. Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN. – Warszawa, 2002. – S.339.

наскільки точно він його відтворив⁹. З отриманих результатів можна стверджувати, що, незважаючи на схематизм самого зображення, ландшафт поля бою відтворений правдиво.

Іконографічне джерело має багато умовних позначень, частину з яких можна ідентифікувати за допомогою наративних джерел:

Цифрові позначення:

1. Ставка / командний пункт султана Османа II (урочище Городище/Замчисько біля с. Анадоли)¹⁰; 2. Головний турецький табір; 3. Не ідентифіковано; 4. Страта полонених; 5. Не ідентифіковано; 6. Османські воїни демонструють голови убитих ворогів як символ своєї хоробрості перед султаном¹¹; 7. Намет великого візира; 8. Випас худоби поряд з горою Городище; 9. Нижній турецький табір¹²; 10. Турецький міст¹³; 11. Турецькі війська, що йдуть на штурм польсько-литовсько-козацьких позицій; 12. Татари женуть ясир¹⁴; 13. Випас худоби на лівому березі Дністра; 14. Османські слони¹⁵; 15. Кримські татари Джанібек Гірея; 16. Османська кавалерія на лівому березі Дністра; 17. Турецька артилерія на лівому березі Дністра¹⁶; 18. Дві важкі облогові турецькі гармати¹⁷; 19. Не ідентифіковано; 20. Не ідентифіковано.

Літерні позначення:

A. Хотинський замок; **AA.** Не ідентифіковано; **B.** Не ідентифіковано; **BB.** Шанець хельмінського воєводи Вейгера та пана Алмадего; **C.** Кавалерія Речі Посполитої; **CC.** Шанці полковника Денгофа¹⁸; **D.** Глиняна хата, де розмістився королевич Владислав¹⁹; **DD.** Окопи Лермунта, збудовані для посилення та прикриття шанців Денгофа²⁰; **E.** Ставка Великого гетьмана Литовського Я. К. Ходкевича (згідно з правилами облаштування військових таборів ставка обов'язково розташовувалась у центрі); **EE.** Козацький укріплений табір з передовими окопами; **F.** Командний пункт Я. К. Ходкевича / С. Любомирського; **FF.** Розташування ставки/намету П. Сагайдачного; **G.** Не ідентифіковано; **GG.** Козацька піхота; **H.** Не ідентифіковано; **HH.** Не ідентифіковано; **I.** Шанці та окопи польської піхоти, під командою ротмістрів Жичевського та Слатковського²¹. (Після їхньої загибелі оборону цих позицій

⁹ Одним з напрямків наукової роботи ДІАЗу «Хотинська фортеця» є спроба реконструкції поля бою та створення картосхем, які б відображали перебіг боїв під Хотиним. Результати дослідження будуть оприлюднені на офіційному веб-сайті Заповідника.

¹⁰ Хотинська війна 1621 р. Документи, матеріали, дослідження. – Хотин, 2011. – С. 77.

¹¹ Наїма Мустафа. Гюсейнові городи у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну) / Пер. османсько-турецької О. Галенка та О. Кульчинського. – К.: Вид-во Жупанського, 2016. – С. 70.

¹² Мищик Ю. Документи польських архівів до історії запорозького козацтва першої чверті XVII ст. // Архіви України. – 2004. – № 1-2. – С. 109.

¹³ Diariusz właściwie opisanych rzeczy czasu i dni wojny tureckiej pod Chocimem rządem i sprawą zacnego pana [...] Karola Chodkiewicza [...] roku 1621 // Biblioteka Narodowa. Archiwum Aleksandra Czołowskiego. Rkps. – 6949 III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=9&uid=9694483>.

¹⁴ Diariusz właściwie opisanych rzeczy czasu i dni wojny tureckiej pod Chocimem rządem i sprawą zacnego pana [...] Karola Chodkiewicza [...] roku 1621 // Biblioteka Narodowa. Archiwum Aleksandra Czołowskiego. Rkps. – 6949 III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=11&uid=9694483>.

¹⁵ Реляції полоненого турка Мехмета, 2 вересня 1621 // Жерела до історії України-Руси. – Т. 8. С. 234.

¹⁶ Diariusz właściwie opisanych rzeczy czasu i dni wojny tureckiej pod Chocimem rządem i sprawą zacnego pana [...] Karola Chodkiewicza [...] roku 1621 // Biblioteka Narodowa. Archiwum Aleksandra Czołowskiego. Rkps. – 6949 III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=11&uid=9694483>.

¹⁷ Ковалець Т. Діаріуш Міколая Мархоцького – маловідоме джерело з історії Хотинської битви 1621 р. // Питання історії України: зб. наук. ст. – Чернівці, 2016. – Т. 18. – С. 179.

¹⁸ Jan Hrabı z Ostroroga. Dziennik wojny tureckiej w Woloszech // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zebr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S. 19.

¹⁹ Zbigniewski P. Dziennik wyprawy chocimskiej r. 1621 // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zebr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S. 60.

²⁰ Jan Hrabı z Ostroroga. Dziennik wojny tureckiej w Woloszech // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zebr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S. 19.

²¹ Там само. – С.19.

очолив ротмістр Мошинський); **П.** Не ідентифіковано; **К.** Відступаючі турецькі війська; **КК.** Не ідентифіковано; **Л.** Не ідентифіковано; **LL.** Османська артилерія, що обстрілює польсько-литовські позиції; **М.** Не ідентифіковано; **ММ.** Спалене с. Брага; **Н.** Напівзруйнований міст військ Речі Посполитої під охороною пана ротмістра Ковальського²²; **NN.** Не ідентифіковано; **О.** Передмостовий шанець на лівому березі Дністра під командуванням Барташовського (згодом дезертирував)²³; **ОО.** Табір лісовчиків під командуванням Русиновського; **Р.** Містечко Жванець, володіння магнатів Калиновських; **Q.** Не ідентифіковано; **Р.** Не ідентифіковано; **S.** Грецька церква (укріплена редутом), яку обороняла угорська піхота ротмістра Кохановського²⁴; **T.** Відступаючі турецькі війська; **V.** Атака турецьких військ на польську ділянку оборони; **Z.** Контратака важкої кавалерії Речі Посполитої.

Проте залишається відкритим питання, який саме бойовий день Хотинської кампанії зображає гравюра Лауро. На нашу думку, створюючи іконографію, Джакомо Лауро, як згадувалося, керувався свідченнями очевидців. У їхній пам'яті мав би закарбуватись найбільш критичний день бою, коли була найбільша можливість прориву позицій оборонців саме з польсько-литовської сторони. Як відомо, спостерігалось 9 генеральних спроб прориву позицій захисників. Найбільші штурми на польсько-литовську ділянку оборони відбулись 7, 15 вересня та 25, 28 вересня уже після смерті Яна Кароля Ходкевича.

При встановленні дати, яку зображає гравюра, слід звернути увагу на такі моменти: наявність на Дністрі турецького мосту, частково знищеного мосту військ Речі Посполитої, особливостей розташування позицій запорозьких козаків та локацію німецької та польської піхоти.

Як відомо, турецький міст постав уже після 10 вересня²⁵. Турки одразу розмістили на лівому березі Дністра артилерійські батареї, які майже щодня своїм вогнем турбували оборонців Хотинського табору. Отже, дата 7 вересня, день захоплення шанців Жичевського та Слатковського та, відповідно, контратака крилатих гусарів під командуванням Я. К. Ходкевича відпадає²⁶.

Після смерті Я. К. Ходкевича турки в надії на деморалізацію захисників здійснили загальний штурм, який був відбитий з великими втратами для обох сторін. Але ця дата не відповідає зображенню Лауро. Адже 25 вересня міст Речі Посполитої уже був повністю зруйнований²⁷, а на гравюрі Лауро пошкоджений частково. Але тут індикатором також має стати розміщення позицій німецьких найманців, а саме: шанців та окопів Лермунта, Денгофа, Вейгера, Мошинського. Як відомо, загопи усіх згаданих командирів у ніч з 23 на 24 вересня покинули свої укріплення, попередньо знищивши їх²⁸. Запорожці також посунули

²² Sobieski J. Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621 // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zembr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S.138.

²³ Delata towarzystwa co uciekli, oproc co nie stawili pocztow // Dyaryusz wojny tureckiej pod Chocimem, jako początek tak u progres iey całej przy różnych utarczkach rycerstwa z nieprzyjacielem za panowania z bożej łaski najjaśniejszego króla Jmci Zygmunta trzeciego, xiążęcia L. R. P. y Rzptej y hetmana polnego jw. jmp. Stanisława Lubomirskiego, hrabie na Wiśniczu [...]. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.. – Rkps 47/II. – S. 57.

²⁴ Sobieski J. Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621 // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zembr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S. 13.

²⁵ Diariusz właściwie opisanych rzeczy czasu i dni wojny tureckiej pod Chocimem rządem i sprawą zacnego pana [...] Karola Chodkiewicza [...] roku 1621 // Biblioteka Narodowa. Archiwum Aleksandra Czołowskiego. – Rkps. – 6949 III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=9&uid=9694483>.

²⁶ Latopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza. – Wyd. Wl. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – S. 16-17.

²⁷ Diariusz właściwie opisanych rzeczy czasu i dni wojny tureckiej pod Chocimem rządem i sprawą zacnego pana [...] Karola Chodkiewicza [...] roku 1621 // Biblioteka Narodowa. Archiwum Aleksandra Czołowskiego. – Rkps. – 6949 III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=11&uid=9694483>.

²⁸ Вести из Валахии. Записки немецкого офицера о Хотинской войне 1621 // Хотинська війна 1621 р. Документи, матеріали, дослідження. – Хотин, 2011. – С. 120; Sobieski J. Diariusz wojny tureckiej pod Chocimem r. 1621 // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zembr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S. 151.

частину позицій ближче до польсько-литовського табору в західному напрямку²⁹. На зображенні козацькі позиції укріплення німецької та польської піхоти ще перебувають на своїх місцях, які вони зайняли у проміжку між 2-7 вересня. Отже, це не 25 вересня і не 28 вересня. Додатковим доказом, що це не бої 25 та 28 вересня, є те, що на гравюрі зображена контратака кінноти Речі Посполитої. У день боїв вищезазначених дат, у джерелах контратаки крилатих гусарів автори не згадують. Та й, загалом зважаючи на кризу постачання військ Речі Посполитої, яка почалася після 10 вересня, у таборі почався масовий падіж коней. Кавалерія Речі Посполитої втратила свою боєздатність. Вона застосовувалась надзвичайно обмежено. Показовим тут є Лист Яна Чаплінського до свого друга Єжи Рудзімінського. Ось два фрагмента, які яскраво описують стан кавалерії на 1 жовтня та кризу постачання: 1. фрагмент *«Голод великий впав на коней, яких до цих пір до 50 тисяч здохло, решта тільки листям животіє, їх до сьогодні бодай десята частина залишилась. Походу або битви [турки] давати не хочуть, а ми теж не маємо на чим»* (йдеться про те, що бойових коней не вистачає). 2. фрагмент: *«Позавчора 23 вересня вислали ми п. Косаковського з трьома тисячами по провіант, і я свою челядь і коней, що залишились [дав для цього] (бо їх у мене уже 18 здохло). І провіанту до цього часу ми не бачили, і про п.Косаковського нічого не чуто»*.

Вищенаведені відомості дозволяють стверджувати, що на гравюрі Лауро відтворено бій 15 вересня 1621 р. Як свідчать повідомлення очевидців, 15 вересня міст Речі Посполитої був частково зруйнований течією Дністра³⁰, українські козаки все ще обороняли свої початкові позиції, а німецька та польська піхота знаходилась попереду головної лінії укріпленого табору. У цей день турків у бій повів паша Буди Мехмед Каракаш («Чорнобровий»),³¹ який користувався великим військовим авторитетом в імперії. Його військові таланти високо цінував молодий султан Осман II. З Угорщини Каракаш-паша привів від 4000 до 5000 тисяч свіжих, перевірених у боях з габсбурзькими військами вояків. У якості підкріплення султан дав, ще близько 22 тисяч вояків, серед них була і елітна піхота османів – яничари³². Цими військами паша запланував таранний удар саме по фронту польсько-литовських військ, з акцентом на польську частину табору. Відволікаючий удар організувався іншими військами по позиціях українських козаків. Атаці передувала потужна артилерійська підготовка з обох берегів Дністра. Згідно з описами, користуючись хащами та лісом, туркам впритул вдалось підібратись непоміченими до передових укріплень німецької піхоти, з боку грецької церкви. Удар виявився настільки несподіваним і потужним, що перша лінія оборони була прорвана. Турки з ходу розвинули успіх і почали підніматись на основний вал. У перебіг бою втрутився випадок та особисті ворожі відносини Каракаш Мехмеда та великого візира, які ненавиділи одне одного. Коли паша Буди уже готувався встромити свій стяг на головному валі ворожого табору, під ним убили коня. Великий візир проігнорував прохання Каракаша про підкріплення для розвинення успіху. Саме у цей критичний момент бою розпочалась контратака крилатих гусарів. До відбиття турецького наступу Я. Ходкевич залучив навіть табірну обслугу. З другої спроби Каракаш-пашу було убито. Його смерть

²⁹Stanisława Lubomirskiego podczaszego koronnego Dziennik wyprawy chocimskiej r. 1621. // Pamiętniki o wyprawie chocimskiej r. 1621 / Zabr. Pauli Zegota. – Krakow, 1853. – S. 97.

³⁰Сас П. М. Хотинська війна 1621 року: Монографія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 269.

³¹Наїма Мустафа. Гюсейнові городи у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну) / Пер. османсько-турецької О. Галенка та О. Кульчинського. – К.: Вид-во Жупанського, 2016. – С. 75.

³² Хотинська війна 1621 р. Документи, матеріали, дослідження. – Хотин, 2011. – С. 74; Diaryasz wojny tureckiej // Starozytnosci historyczne polskie, czyli pisma i pamiętniki do dziejow dawnej Polski. Krakow, 1840. – Т. 1. – S. 141; Kronika Pawła Piaseckiego, biskupa przemyskiego. Polski przekład wedle dawnego rękopismu, poprzedzony studyjum krytycznym nad życiem i pismami autora. Kraków, 1870. – S. 296.

деморалізувала османські війська, і вони почали відступати. Бій завершився повною невдачею для османської сторони³³.

Дослідників не покидає думка про те, що така грандіозна битва залишила по собі лише одне зображення. Для прикладу, облога Відня османськими військами у 1529 р. відтворена десятками картин. Одну з них приписують фламандцю Пітеру Снаерсу (Полотно «Облога Сулейманом Відня у 1529 р.») (рис. 2). Сам Пітер Снаерс (1592-1666 рр. життя) був одним з найвідоміших художників-баталістів австрійської династії Габсбургів. Змалював десятки битв Тридцятилітньої війни в Європі, при цьому жодної з них не бачив. Але до чого тут фламандець зі своїм полотном віденської облоги 1529 р. та Хотинська битва 1621 р.? Річ у тім, що при детальному аналізі цієї картини виявляється, що султан Сулейман виявився Османом II, роль Відня «зіграв» Хотинський замок та укріплений польсько-козацько-литовський табір. Полотно П. Снаерса було створено на основі гравюри Джакомо Лауро, що підтверджується порівнянням та розміщенням ключових об'єктів (Хотинського замку, мостів та укріплень, слонів, артилерійських батарей, ставки султана тощо). Оригінал картини Хотинської битви П. Снаерса зберігається у Лондоні, в приватній колекції Рафаеля Валса³⁴. Як полотно Хотинської битви перетворилось в облогу Відня? Це ще одна загадка. Але наразі ідентифіковано справжню батальну картину Хотинської битви 1621 р. У мережі полотно Пітера Снаерса можна знайти ще й під назвою «Облога Естергома 1543 р.», за авторством Себастьяна Вранкса, основоположника художньої баталістики XVII століття, учнем якого і був П. Снаерс.

Рис. 2. Полотно Пітера Снаерса «Облога Сулейманом Відня у 1529 р.»

Ще одним цікавим іконографічним джерелом до історії Хотинської битви, яке відтворює її події, але вже з османської сторони, є «Шахнаме Нідірі» (*Şehnâme-i Nâdirî*),

³³Diaryasz wojny tureckiej // Starozytnosci historyczne polskie, czyli pisma i pamietniki do dziejow dawnej Polski. – Krakow, 1840. – Т. 1. – S. 141.

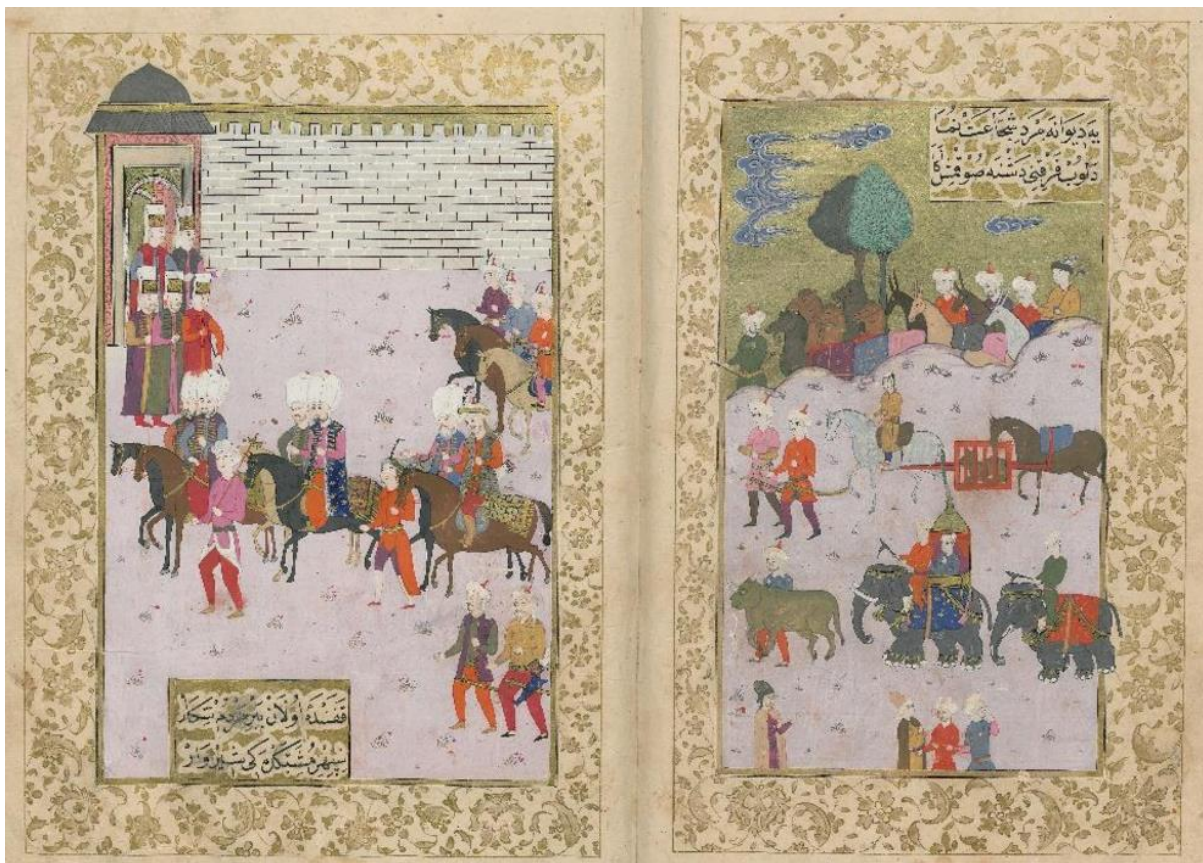
³⁴ Веб-ресурс Myartprints [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.myartprints.co.uk/a/snayers-pieter/suliemans-siege-of-vienna.html>.

створене орієнтовно у 1622 р. османським чиновником і поетом Ганізаде Надірі (Ganizade Nadiri). За своїм змістом це опис, присвячений останнім подіям правління султана Ахмеда I та періоду володарювання Османа II, викладений віршами. Шахнаме проілюстроване класичними османськими мініатюрами. Аналіз цього джерела здійснила турецька дослідниця Озлем Ілдіз (Özlem Yıldız)³⁵. Частина мініатюр безпосередньо відноситься до подій польсько-турецької війни 1620-1621 рр. та Хотинського походу.

Цікавою є історія створення цього джерела. Як не дивно, але після Хотинської битви султан у жодному разі не відчував себе переможеним і зажадав, щоб його похід проти «невірних» був увіковічений для нащадків. Але для нас цікавим є турецький погляд на Хотинську кампанію 1621 р., що відображений в ілюстраціях.

Мініатюра 1.³⁶ Прибуття посольства перського шаха Аббаса Великого до Стамбулу у 1618 р., після підписання Серавського мирного договору, який завершив виснажливу осmano-перську війну. Саме цей не вигідний мир для турок розв'язав Осману II руки для війни з Річчю Посполитою. Посольство зустрічає сам Осман II. В якості подарунків від шаха прибули рідкісні дикі звірі (носоріг, тигр) та бойові слони. Саме ці слони взяли участь у Хотинському поході.

Мініатюра 2.³⁷ Присвячена польській кампанії очаківського губернатора Іскандера-паші та розгрому ним залишків військ коронного гетьмана Станіслава Жулкевського над Дністром у 1620 р.

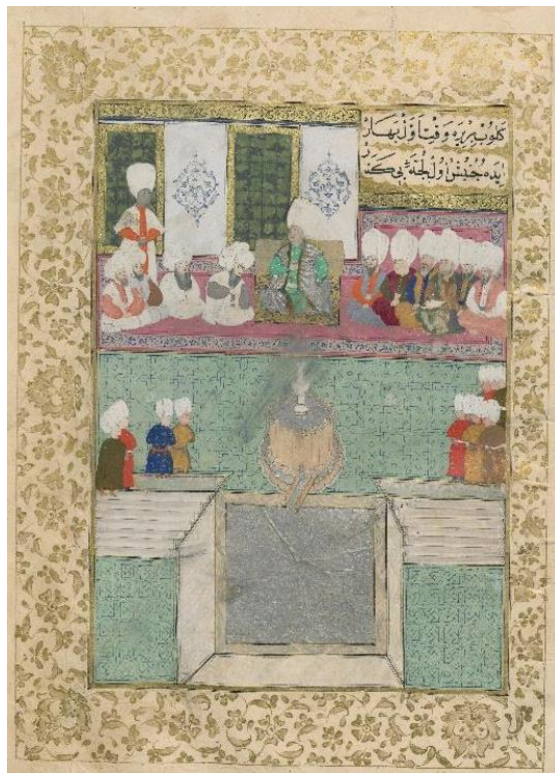
³⁵ Özlem Yıldız. The Sultan and his commanders: representations of ideal leadership in the Şehname-i Nadiri. Sabancı University August 2017. – 129 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/38971770/Introduction_The_Sultan_and_His_Commanders_Representations_of_Ideal_Leadership_in_the_%C5%9Eehname_i_Nadiri_MAtthesisSabanc%C4%B12017.

³⁶ TPML, Н. 1124, 24b-25a.

³⁷ TPML, Н. 1124, 35b-36a.

*Мініатюра 3.*³⁸ Засідання османського уряду (дивану) стосовно початку кампанії проти Речі Посполитої.

³⁸TPML, Н. 1124, 49a.

Мініатюра 4.³⁹ Виїзд султана Османа II на війну проти Речі Посполитої у супроводі свого найближчого оточення: чиновників, військових, євнухів тощо.

Мініатюра 5.⁴⁰ Не забув автор відтворити і страту запорозьких козаків, взятих під час руху османських військ до Хотина. Цей епізод є досить відомим. У польських джерелах описується як бій над Прутом у печерах. 200 запорожцям вдалось стримати турецьке військо на декілька днів, що розлютило султана і всі вони були обезголовлені або затоптані слонами.⁴¹

³⁹ TPML, Н. 1124, 53b-54a.

⁴⁰ TPML, Н. 1124, 62a.

⁴¹Наїма Мустафа. Гюсейнові городи у витягу історій із заходу та сходу. (Повідомлення про Україну) / Пер. з османсько-турецької О. Галенка та О. Кульчинського. – К.: Вид-во Жупанського, 2016. – С. 70.

Мініатюра 6.⁴² Окремо показана сама битва під Хотином, де присутній один зі слонів, подарованих шахом. Цікаво, що слон не використовується під час битви, а має на своїй спині барабани, через які віддаються сигнали військам. Мініатюра відтворює атаку яничарів та турецької кінноти на позиції військ Речі Посполитої за підтримки артилерії. Цікавою деталлю є те, як зображено козацький табір, що огорожений колесами возів. На цьому ж малюнку проілюстровані сцени страт полонених, роздача грошей хоробрим турецьким воїнам Османом II, який особисто спостерігає за полем бою.

Мініатюра 7.⁴³ Особлива увага у «Шахнаме» присвячена поверненню Османа II до Стамбулу після Хотинської кампанії. Там султан як переможець невірних, велично на коні, у блакитному халаті, у супроводі великого візира та яничарів вступає до столиці імперії. Звичайно, автор не забув про полонених козаків, у якості трофею. Хоча з цим зображенням не погодився б англійський резидент Томас Ро. «З відомостей осіб, що перебували у тій виправі, виявилось що загинуло в обозі турецьким, від меча, голоду, хвороб і холоду близько 80 000 людей і 100 000 коней; постаті тих хто повертався, мали вигляд напівголих, хворобливих, обшарпаних, тому у ці втрати та біди турків легко було повірити»;⁴⁴ «1 січня прибув до Стамбулу султан обдертий як солдат, з невеликим почтом...» – писав він. Хоча до повідомлення англійця також потрібно віднестись критично⁴⁵.

⁴² TPML, H. 1124, 67b-68a.

⁴³ TPML, H. 1124.

⁴⁴ Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych oraz z listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym. –1840. T. 5. – S. 299.

⁴⁵ Там само. – С. 301.

Зі всіх цих зображень можна зробити висновок, що Осман II приділяв значну увагу своєму іміджу серед підданих. І, незважаючи на гіркоту військової невдачі під Хотинном, хотів себе показати переможцем над гяурами-християнами.

Загалом дослідження іконографії (синхронної) з історії Хотинської битви 1621 р. з порівняльним аналізом писемних джерел має значний науковий потенціал, який дозволяє значно розширити знання про цю визначну подію нашої національної історії.